

*Оксана Лешиківна ЮЗЕФЧИК,
аспірант кафедри філософії Дрогобицького державного
педагогічного університету ім. Івана Франка*

СМИСЛОВО-ПІЗНАВАЛЬНА СУТНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ ТРАДИЦІЇ

На переломних етапах історії кожного народу неминує вставати проблема ставлення до культурної спадщини минулого. І в цьому аспекті особливої ваги набуває питання про традиції, які в загальнофілософському змісті являють „певний тип стосунків між послідовними стадіями об'єкта, що розвивається, в тому числі і культури, коли „старе“ переходить в нове і продуктивно працює в ньому“ [9, 8]. Ступінь об'ємності і значимості традиції може бути різною.

Питання про традицію складає основу історичного пояснення культурних процесів. Без звертання до нього зміна уявлень про світ і його основні символи може здатись калейдоскопом образів, чергування яких ніяк не обумовлено. Якраз традиція дозволяє побачити в нових ідеях і формах, з одного боку, те, що існувало раніше, з іншого, – дійсну новизну і оригінальність.

Поняття традиції включає в себе цілу гаму споріднених понять. Синонімом традиції є спадкоємність, що означає зв'язок попередніх і наступних явищ в історичному розвитку мистецтва, передачу художнього досвіду від однієї епохи до іншої [3, 5, 2]. Для спадкоємності характерним є плавний поступовий розвиток, коли навіть при будь-якій зміні зберігається зв'язок наступного з попереднім. Разом з тим спадкоємність є не повторенням минулого; для неї притаманний розвиток, проте той, який пов'язаний із збереженням спадщини минулого.

Спадкоємність стосується як розвитку змісту, так і форми. В історії мистецтва складаються як традиції в розробці певних ідей, образів, що розуміються по-новому у кожному епоху, так і традиції у вирішенні чисто формальних завдань. Митець у своїй творчості звертається до надбань минулого навіть тоді, коли відкидає традицію, оскільки негативне ставлення до неї передбачає її існування [3,5,4].

Спадкоємність, на основі якої складається і завдяки якій здійснюється традиція, може мати різні форми. Однією з найважливіших є вплив, що може бути як стихійним, неусвідомленим, так і свідомим. В останньому випадку він часто приймає форму запозичення, тобто запозичення митцем теми, сюжету, ідей тощо, що вже існували у творчості інших. Сюди можна віднести використання народних пісень у професійних музичних творах, міфологічних тем у художній літературі. Читачам відомий знаменитий роман німецького письменника Т.Манна „Йосип і його брати“. В основі цього роману лежить легенда з біблійної Книги буття й багато сюжетів різних міфологій світу – єврейської, грецької, єгипетської, вавилонської. Аргументуючи своє звертання до минулого, Т.Манн писав: „Можна сміливо сказати, що пора, коли епічний художник починає дивитись на речі з точки зору типового і міфологічного, складає важливий рубіж в його житті, цей крок надихає його творчу самосвідомість, приносить йому нові радощі пізнання і творчості, які, як я вже говорив, є справою пізнішого віку, бо якщо в житті людства міфічне являє собою ранній і примітивний ступінь, то в житті окремого індивіда цей ступінь пізній і зрілий“ [Див. 4, 20-21].

Однією з форм передачі традицій є також наслідування. Особливо характерним є воно на ранніх стадіях творчості, коли молоді художники, музиканти наслідують манеру знаменитості. Однак воно може бути і своєрідним художнім прийомом, наприклад, бути основою сучасного переосмислення якогось минулого стилю.

Говорячи про традиції, ми не повинні ототожнювати їх із звичаями, оскільки традиція за своїм змістом значно ширша і багатша, ніж звичай. „Якщо звичай – це більш, чи менш стійкі історично складені норми і правила суспільної поведінки людей, їх побуту, що передаються від покоління до покоління, то традиції проявляють себе у всьому ідейному житті суспільства, у всіх сферах суспільної свідомості: в моралі, праві, науці, релігії, філософії, літературі, мистецтві, і, нарешті, в політиці, в найрізноманітніших сферах людської діяльності [10, 20]. Таким чином, звичай становлять лише частку цілого. Для нього характерне функціонування переважно на побутовому рівні.

Без збереження традицій, які були створені в результаті зусиль минулих поколінь, неможлива ніяка цивілізація. Культура передбачає

засвоєння культурної традиції. Даючи характеристику ролі традиції в художній творчості, можна навести слова Гете, який писав: „Коли бачиш великого майстра, то знаходиш завжди, що він вмів скористатися досягненнями своїх попередників і якраз завдяки цьому зробився великим“ [11, 318]. Гете наголошує на творчому засвоєнні традиції.

Культурна традиція виступає як процес людського самопізнання і образного пізнання людиною оточуючої дійсності. Одним з найсуттєвіших питань є питання про дії її механізму, що в різні часи здатний змінювати свій діапазон. У загальному вигляді механізм культурної традиції може бути уявлений як діалектично-суперечливий процес взаємодії. Наочним прикладом можуть служити язичницькі свята Київської Русі, які в процесі християнізації були трансформовані в християнські, зокрема, на свято Купала було накладено різдво Івана Хрестителя. Таким чином відбувся перехід одного образу в інший при одночасній взаємодії.

Показовим щодо переосмислення у руслі культурної традиції є один із центральних символів міфологічного мислення – мікрокосм. У стародавні часи символіка мікрокосму була повністю космоцентричною. Всесвіт був уподібнений людині як єдиному цілому і живому організмові. Звідси, космоцентричність мікрокосму давнини була прямим відбиттям космоцентричності всієї стародавньої культури, оскільки нею космос розглядався як божество.

На зміну стародавній символіці космоцентризму прийшла теоцентристська символіка середньовіччя, що означала орієнтацію на єдиного Бога. Розуміння Бога як сутності світу обумовило своєрідність ставлення людини до природи. З одного боку, природа розглядалася як дзеркало, в якому людина може споглядати божий образ, з іншого, – як володіння Люцифера.

Наступне переосмислення символіки мікрокосму відбувається в період Відродження. Символіку цієї епохи можна назвати антропоцентричною. В центрі макрокосму стає сама людина – мікрокосм, яка розглядається як наділена необмеженими творчими здібностями, можливостями змінювати на власний розсуд свою долю. Небесна сфера сприймається не стільки як творіння Бога, а як „розширення“ самої людини. Таким чином, в результаті такого антропоцентричного ставлення до світу „встановлювався безперервний

зв'язок між піщинками і далекими планетами, виникав живий потік між людиною і природою“ [7, 80].

Варто відзначити, що іноді символічне значення могло перебувати у прихованому стані і лише через деякий час проявляться у належній мірі. Досить вдало з цього приводу висловився Бахтін: „Життя великих творів здається парадоксальним. В процесі посмертного життя вони збагачуються новими значеннями, новим змістом; ці твори ніби переростають те, чим вони були в епоху свого створення. Ми можемо сказати, ні сам Шекспір, ні його сучасники не знали того „великого Шекспіра“, якого ми тепер знаємо... Що ж ми застосовуємо до творів Шекспіра, – те, що в них не було, модернізуємо і створюємо його? Модернізації і створення, звичайно, були і будуть. Він виріс за рахунок того, що в дійсності було і є в його творах, але, що він сам, ні його сучасники не могли усвідомлено сприйняти й оцінити в контексті культури своєї епохи“ [1, 332].

Символічно-пізнавальна сутність традиції нерозривно зв'язана з мовою, що виступає в ролі форми соціальної пам'яті. З одного боку, мова – засіб нагромадження норм і світоглядних відносин суспільства, які забезпечують його стабільність, а з іншого, їх передавач. Кожна ідея чи образ знаходить своє втілення у словах.

Спадкоємність образів чи ідей, що постійно змінюються, складає одну із суттєвих сторін механізму культурної традиції. Однак разом з тим мова героїв Шекспіра настільки поліфункціональна, що дає можливість представникам різних епох по-своєму тлумачити Шекспіра, так як по-різному тлумачаться Тарас Шевченко, Олександр Пушкін, Франсуа Війон і Томас Мор.

Як приклад для розгляду особливостей у мові, спадкоємності у мові можна взяти за основу їхнє втілення також у мистецтві, оскільки процеси, що відбуваються в ньому (мистецтві), характерні для всієї культури в цілому. Для художності мистецтва є притаманним те, що художник думає не лише на картині, але й за допомогою самої картини, де втілення того чи іншого образу здійснюється за допомогою художньої традиції. Традиції зображення виступають у ролі своєрідних символів для передачі різних значень. Так, серце змушує людей думати про любов, голуб символізує ідею миру. Як зазначає Лосев, особливістю кожної символіки є вказування „на невідомі предмети шляхом якої-небудь зрозумілої і добре відомої

конструкції“ [5, 186]. Такими конструкціями виступають і традиції зображення. Конструкції підкреслюють існуючі риси і відмінності тієї чи іншої символізованої ідеї і закріплюють за предметами неорганічного світу, за рослинами, тваринами, а також за кольорами здатність бути виразом „левної ідеї, духовної сфери чи класу феноменів“ [8, 118]. Вони наділяють певні образи, головним чином, людину, такими деталями, які дозволяють ідентифікувати дані зображення, що з цими ідентифікованими образами пов'язані. Так, образи Нестора-літописця, Кирила і Мефодія з книгами символізують ічешність, прагнення людини до пізнання.

Одним з головних питань взаємовідносин символічного виразу і художньої культурної традиції є питання про закономірність цього процесу. Найбільш загальними і типовими серед них є реінтеграція, реінтерпретація і псевдоморфоза [4, 22].

Для реінтеграції притаманною є поява одного і того ж символу в різних символічних контекстах, при цьому символ у значній мірі зберігає як свій зміст, так і свою форму.

Іншою закономірністю є реінтерпретація, коли символічний образ наповнюється новим змістом в ході історичного розвитку. Вона реалізується за допомогою контрасту і асиміляції. Прикладом може служити трактування міфів сучасниками. Слід відзначити, що реінтерпретація залежить від ідейно-естетичної концепції конкретного автора. Так, французький філософ А. Камю за допомогою образу Сізіфа виразив ідею про беззмістовність людського існування, покинутість і відчуженість людини у світі. Нове тлумачення часто тісно пов'язане з новими соціальними умовами. Воно „збагачує не тільки засоби відбиття дійсності, але й естетичний досвід суб'єкта, що сприймається, перед яким художник ніби демонструє час в найрізноманітніших його вимірах“ [6, 70].

Варто зазначити, що великий вплив на переосмислення має такий суттєвий фактор, як внутрішнє середовище. Воно формує чуттєве ставлення індивіда до певних напрямків мистецтва, стилів, тем. Так, в романтичному середовищі особливою атмосферою оточене середньовіччя, що знайшло своє відображення не лише в опінках, але й в естетичних почуттях до творів, що стосувалися середньовічної тематики. Минуле шляхом нового осмислення набуває нового життя і стає актуальним у новому часовому вимірі. Так, ідеї і філософська спадщина такого відомого філософа, як Фома Аквінський, яким,

здавалось, у ХХ ст. не знайдеться місця, отримали нові сили завдяки сучасній інтерпретації філософами-неотомістами (Е.Жильсон, Ж.Марітен, Дж.Коук).

Третьою закономірністю є псевдоморфоза. Для неї є характерним відновлення символів минулого, коли давня або класична традиція досить природно зливається зі спадщиною наступних епох. Ілюстрацією процесу псевдоморфози може служити символічний образ Часу [8, 126]. У стародавніх зображеннях Час зображувався фігурою молодого чоловіка, який перебував у русі, часто його тіло було обвите змією. Стародавні образи Часу характеризувалися символами космічної сили і рівноваги. Образ Часу зазнав багато змін і трансформацій в епоху середньовіччя, коли він ототожнювався з планетою Сатурн. Він здебільшого зображувався як хворобливий старий чоловік на милицях або з дерев'яною ногою. В епоху Ренесансу образ Часу в ілюстраціях наділявся новими атрибутами: пісочними годинниками, знаком зодіака або дракона, який хапає свій власний хвіст.

Сучасний образ Часу має риси, якими він був наділений в різні епохи. Це образ напівкласичний і напівсередньовічний. Сучасні символічні зображення Часу представляють його у вигляді старої людини, яка тримає в руках косу, і в той самий час з крилами, як у стародавніх зображеннях. Сучасний образ Часу „виражає як абстрактну грандіозність філософського принципу, так і зловіщу прозорливість руйнівного демона“ [8, 128].

Ведучи мову про культурно-художню традицію, необхідно звернути увагу і на основні напрями її розвитку. Так, одним з напрямів в еволюції символічних виразів виступає сфера релігії і пов'язані з нею сфери мистецтва і філософії. Представники цього напрямку (жерці, священики, богослови і філософи) розвивали символічну образність, яка була пов'язана з вірою в реальність символічних надприродних об'єктів [8, 129].

Поруч із ним існував і інший напрям розвитку символів – народна культура, яка, на думку М.Бахтіна, протистояла офіційній культурі і виробила свою власну точку зору на світ і своєрідні форми образного відображення [2, 516]. Народна символіка найглибше відбита у різних видах усної народної творчості і мистецтва, календарних обрядах і святах.

Традиційна народна символіка, яка виникла десятки тисячоліть тому, розвивала свою символічну образність на протязі віків. Символи, які виникли раніше, переосмислювались, набували нового змісту в інших соціальних умовах. Так, магічно-ритуальні язичницькі символи, втративши свій першопочатковий смисл, лягли в основу сучасної обрядовості і традицій.

Традиційна народна символіка часто прослідковується у сучасному народному мистецтві. Прикладом може служити ромбічний орнамент, який широко використовується на тканинах, вишивках, плетінні, різьбленні по дереву та в інших видах сучасного народного мистецтва.

Символи пронизують всю культуру народу, вони служать найбільш універсальним і діючим механізмом її єдності. Сформовані міфологічною традицією, символічні вирази увійшли в мовну тканину народного мистецтва, проте їх смислова значимість змінюється.

Потенціальна невичерпність значень символічної образності набуває конкретного втілення у художній творчості.

Отже, художня традиція має велику пізнавальну цінність. Вона виступає як процес образного пізнання людиною навколишньої дійсності. Питання про традиції складає основу всіх культурних процесів. Художня традиція – це передача досвіду попередніх поколінь наступним. Спадковість у традиції не передбачає повторення минулого, в її основі лежить розвиток традиційних ідей, образів, тем. Важливим при розгляді проблеми про смислово-пізнавальну роль художньої традиції є питання про механізми розвитку культурної традиції, процеси взаємодії і переосмислення традиційних символів.

Символи – це важливий механізм пам'яті народу. Вони є носіями соціальної спадщини народу. Символи набувають іншого відтінку, змінюються і розвиваються відповідно до історичного досвіду людства. Тому одним із центральних питань розглянутої проблеми є питання про взаємовідносини символічного вираження і художньої культурної традиції, питання про закономірності цього процесу.

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1975.

2. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. – М., 1965.

3. Ванслов В.В. О традициях и новаторстве в искусстве // Проблема наследия в теории искусства. – М., 1984.

4. Гайжугис А.Л. Классическое искусство и современность. – М., 1983.
5. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – М., 1976.
6. Rapofsky E. Studies in iconology. – NY., 1939.
7. Петровский М.А. Выражение и изображение в поэзии // Художественная форма. – М., 1927.
8. Рубцов Н.Н. Символ в искусстве и жизни. – М., 1991.
9. Спиркин А.Г. Человек, культура, традиция // Традиция в истории культуры. – М., 1978.
10. Турсун-заде Ф.М. Художественные традиции и прогресс искусства. – Душанбе, 1976.
11. Эккерман И.П. Разговоры с Гете. – М. – Л., 1934.

Оксана Юзефчик. Смыслово-пізнавальна сутність художньої традиції. В статті розглядається проблема пізнавальної сутності художньої традиції. Художня традиція має пізнавальне значення. Вона пронизує зміст художнього твору. Зміст має пізнавальну цінність тоді, коли він базується на символі.

Символічна природа в художній творчості пов'язана не з запозиченнями і наслідуваннями форми, а з формуванням цілісного образу, який дає нову естетичну реальність. І лише усталена видова специфіка мистецтва, жанрова своєрідність – це ті архетипи культури, які художник використовує в процесі творення індивідуально оригінального, неповторного, естетично завершеного образу.

Оксана Юзефчик. Смыслово-познавательная сущность художественной традиции. В статье рассматривается проблема познавательной сущности художественной традиции. Художественная традиция имеет познавательное значение. Она пронизывает содержание художественного произведения. Содержание имеет познавательную ценность тогда, когда оно базируется на символе.

Символическая природа в художественном творчестве связана не с заимствованиями и подражаниями формы, а с формированием целостного образа, который дает новую эстетическую реальность. И только прочно сложившаяся видовая специфика искусства, жанровое своеобразие – это те архетипы культуры, которые художник использует в процессе создания индивідуально оригінального, неповторимого, эстетически завершеного образа.

Oksana Yuzefchyk. Semantic-cognitive essence of artistic Tradition. This article touches on the problem of cognitive essence of the artistic tradition. The artistic tradition has cognitive significance. It runs through the entire content of the work of art. The content has cognitive value when it is based on symbols.

The symbolic nature of the artistic work is not connected with borrowing and imitation of form, but it is bounded with the formation of the whole individual unique image. That image gives new aesthetical reality. And it is only established specific character of art and genre originality that are archetypes of culture used in the process of creation of individual original and unique, aesthetical completed image.